

OHIKO BIZILEKUA GARAZI-BAIGORRI OZTIBARREN

Arkitekturak Garazin, Baigorri eta Oztibarren

Nahiz topografia konplexua daukan, erliebeek eta haranek zatikaturik, Behereko Nafarroari dagokion eremuak arkitektura koherentzia ohargarria dauka.

Mokor-etxe* trinkoek gizakien eta abereen bizilekua, uztak eta belar-bazka, bai eta ere etxeko biziak eskatzen duen materiale guzira teilatu beraren azpian aterbetzen dituzte.

Aitzinalde nagusia arreta handiz apaindua da, familiak herriari eskaini liezaiokeen irriño baten gisan. Hiru horma-arteak* simetria antolatua dira orga-ate zabal baten inguruan, etxearen bihotza den ezkaratzari* irekia. Egitura hau hain da indartsua non luzaz nagusi izan baita aitzinaldeen antolaketan, etxe berriek laborantza funtzioa galdu bazuten ere. Beste aitzinaldeek aldiz irekidura guttiago daukate, irregularki eginak, beharren arabera.

Bistan dena, ezaugarri hauek ez dira Garazin, Baigorri eta Oztibarren bakarrik aurkitzen ; Lapurdin eta Amikuzen ere aurki daitezke. Eremu honen berezitasunak materialen erabilerarekin zerikusia dauka : hemengo arkitektura kalitate handiko harlanduzko obra ederretatik ezagutzen da.

Alta, eremu honetako arkitektura ez da arkitektura mota bakar bati mugatzen. Baina egiazko desberdintasunak geografari baino historiari lotuagoak dira. Denbora eskalak benetako hausturak agerrarazten baditu, distantziak ñabardurak baizik ez ditu sortzen : hala, Oztibarren bakanak diren balkoiak galeriak bihurtzen dira Baigorri. Hain zuzen, bertako galeriek ematen dute teilatu hodidun pareten* aitzinatzea eskatzen dutela, bermatuak izateko gisan.

Bolumenak

« Bi uretako » bolumena :
Arkitektura norabidetua da, bere proportzio errektangularrak murrumurtxila* gisan kokatu aitzinalde nagusiari lehentasuna emanez. Alboaitzinaldeek irekidura gutti daukate, irregularki eginak.

Etxe apala
Maila 1 + teilatupeko espazioa

2 maila + teilatupeko espazioa

Ezkaratza* ukaiteak erdiko horma-arteko zola altxatzea sor dezake.

Beste zenbait kasutan, zolak mailen jarraipen batean daude.

« Lau uretako » bolumena trinkoa da. Bere planoak laukira hurbiltzen da, bere bolumena kubora. Aitzinalde nagusia teilatupean daukan lekutik baino zilatzeetatik eta sarbideei begira daukan kokaeratik gehiago ezagutzen da. Laborantza funtzioen desagertzeak ez du hirutan partitua den aitzinaldearen antolaketa aldatu.

Bi mailakoa + teilatupeko espazioa. Alboaitzinaldeek « bi uretako » etxeetakoek baino irekidura zabalagoak daukate, batzutan erregularki eginak.

Bilakaerak

Epe luze bati begira, badirudi arkitekturen bilakaera aldatu dela zurezko egiturek harrizko obrei lekua utzi zietenean, harginak zurginaren tokia hartu zuenean.

Eraikuntzarik zaharretan, zurezko zutoin ilarek osatzen dute eraikinaren egitura, barneko espazioa banatu eta zureria bermatuz.

Batzutan zutoin horiek, harrizko mantar batean harturik, aitzinaldean agertzen dira.

Zurezko ataleko* altxaera batzu ere aurkitzen dira, murru-murtxila hets dezaketenak, baina Lapurdin hain arrunta den ezaugarri hau bakan-bakana da eremu honetan.

XVIII. mendean hargintza bihurtzen da eremu honetako eraikuntza ohiko modua.

Bigarren aldaketa bat gertatzen da XIX. mendeko lehen erdian, «lau uretako» etxeek arau berri bat finkatzen dutelarik. Batzutan lehengo baserria bizileku berriaren ondoan atxikia da. Orduan, ez da laborantza usadioetarako baizik erabilia.

Aitzinaldeen animazioa

Proporzio handiak dauzkanez, arkitekturak trinkoa, indartsua dirudi. Lapurdiko aitzinaldeak zurezko atalen joko grafikoak alaituak dira, hemengoetan masa eta azaleko efektuak nagusi direlarik. Alta, arkitektura ez da latza. Kontrasteen jokoak itxurak biziartzen ditu. Argiaren eta teiltuetako gainditze sakonek proiektatu itzalaren arteko kontrastea. Paretetako azal xurien eta baoen (irekiduren), balkoien eta galerien markoetako lerro koloretsuen arteko kontrastea.

Baoen markoa, batez ere ezkaratzeko atearena, handi-handia izanik, garbiki bereizten da emokaduraren gainetik. Ebakidura garbi eta geometriko batek inguratuz, harlandua, abilki altxatua, indar seinale baten gisan agertzen da, etxearen kalitatearen lekuko. Maiz ezkaratzeko atearen markoa gaineko leihoaz jabetzen da botila itxurako eredu batean. Lauza* bat bi baoen artean sar daiteke, idazkun bat daramana : eskaintza, data edo izenpetzea.

XIX. mendean, iraultza estetiko ttipi bat nagusitzen da lau uretako etxeetan. Angeluak, ordurarte emokadurak eta gisuak estalirik, ezin hobeki kalibratu eta erregulariki aldizkatu harlanduzko katek azpimarratuak dira. Pareta, ordurarte hondo neutrotzat ikusirik eta ate inguruan simetrikoki antolatu zilatzeek animaturik, harrizko angeluen artean zabaldua den areatzat hartua da.

Kolorearen kultura

Arkitekturek kolorearen amodio sakon bat adierazten dute, egiazko efektu koloretsuen kultura bat isladatuz. Hondo gisua* xuria da, etengabe artatua. Honen gainean, zureriaren osagai tindatuak (kontraleihoak, balkoiak, galeriak eta teilatu gäinditzeak) edo kolore naturaleko harlanduenak jokatzen dira.

Fermuki ebakirik, baoen markoak kolore beroek azpimarratuak dira, hareharri hori eta gorrizko, kareharri xurizko berdinerroak aldizkatzen direlarik egiazko polikromia batean.

Hiztegia

- Gisua :** uretan urturik, „gisuak“ tindu lodi baten itxura du. Paretetan erabilia, batzutan zuretan, gisuak eraikinak babestu eta saneotzen ditu.
- Ezkaratza :** etxeko ate nagusia irekitzean aurkitzen den erdiko gela zabala. Ohiko etxearen bihotza denez, etxea ezkaratzaren inguruan ordenatua eta antolatua da.
- Ateburua :** harrizko edo zurezko pieza etzana, bao, ate edo leiho baten gainean dagoena.
- Mokor-etxea :** teilatu beraren azpian etxeko iharduera guziak, hala nola bizilekua, ukuiluak, aterbeak, gordelekuak aterbetzen dituen antolaketa modua.
- Teilatu hodidun pareta :** teilatuaren beheko aldea bermatzen duen pareta.
- Murru-murtxila :** angelu itxurako pareta, teilatuko bi isurialdeen formari jarraitzen diona.
- Zurezko atala :** pareta edo trenkada, zurezko zutoin egitura duena. Tarteak harlan mehe batez hornituak dira.
- Lauza :** harri laua harlanean sartua, gehienetan sarbide nagusiaren gainean, apaindura edo idazkun bat daramana.
- Horma-arte :** aitzinaldeko zatiketa zuta, honen ezaugarria irekiduren gainezarpena baita. Usaian, aitzinalde nagusiak hiru horma-arteak simetrikoki antolatzen ditu ezkaratzeko atearen inguruan.
- Teila hutsa (edo teila-hodia) :** Loire-ko hegoaldean eta herrialde mediterraneoetan aurkitzen den teila. Isurialde apaleko teilatuei egokia denez, eraikinak zabaleran garatzeko aukera ematen du.

Irakurri beharreko zenbait liburu

BIDART Pierre, COLLOMB Gérard, Pays aquitains, Bordelais, Gascogne, Pays basques, Béarn, Bigorre, in CUISENIER Jean (dir.), L'architecture rurale française: corpus des genres, des types et des variantes, Berger-Levrault, 1980

DUVERT Mikel, BACHOC Xemartin, Charpentiers basques et maisons vascones, Bayonne, Bulletin du Musée Basque, Hors série 2001.

Collectif : Pierre et pays. Harria eta herria, Bayonne, Bulletin du Musée Basque, Hors série 2003.

DUVERT Mikel, « Etxea, plus qu'une architecture », in Dictionnaire thématique de culture et civilisation basques, Pimientos, 2001

LAUBURU, Etxea ou la maison basque, Les cahiers de la culture basque, 1980

LOUBERGÉ Jean, La maison rurale en Pays basque, 63340 Nonette, Ed. CREER, 1981, réed. 2002

MOREL DELAIGUE PAYSAGISTES, Atlas des paysages en Pyrénées-Atlantiques, Conseil Général des Pyrénées-Atlantiques/Préfecture des Pyrénées-Atlantiques, 2003.

SICA Habitat rural du Pays basque, PACT du Pays basque, Le bâti ancien en Pays basque, EDF/PACT, 1981